

Aš nesustodama gyvenu du gyvenimus. Dabartį ir praeitį, kurios manęs nepalieka nė naktį. Nedažnai pavyksta užmigti, atsijungti, užsimiršti. Turbūt mano miegus išblaškė ešelonai, jurtos, barakai... Iš atminties kyla ne tik patirtys Arktyje, bet ir gyvenimas slapstantis grįžus į sovietinę Lietuvą.

Knygų lentynoje už stiklo matau tėvelių, brolio, vyro nuotraukas. Matau juos jaunus ir gražius. Nebūna vakaro – nesvarbu, ar aš pavargusi, ar ne – kad apie vidurnaktį eidama gulti jų visų neperžegnočiau. Tėvelį žegnoju į Rytus, kur atgulęs jo kūnas.

Visus kitus – į dabartinių jų „butų“ pusę Karmėlavos kapinėse. Tada pasisuku ir sakau: „Viešpatie, ačiū tau už šią dieną, kad dar galiu juos peržegnoti.“

Augau šeimoje, kurioje tvyrojo meilė ir rūpestis vaikais. Darbar man rūpi dukra, anūkai bei proanūkiai – kiekvieną akimirką. Tramdau, tramdau save, o kai jau nebegaliu iškentėti, skambinu. Turiu išgirsti bent žodį, kad šiandien jiems viskas gerai. Nežinau, ar tai juos erzina, ar ne, trukdau ar ne. Bet man to reikia.

Papasakosiu jums savo gyvenimą. Pasakosiu ne kokį paminėklą norėdama pasistatyti. Privalau kalbėti už tuos, kurie negimė, nes jų tėvai buvo nužudyti. Ir už tuos, kurie išmirė vagonuose bei Arktyje, kurie neužaugo, neįsimylėjo, nesukūrė šeimų ir nesusilaukė gražių vaikų. Už sušaudytus tėvelius, mamas, mirusiuosius badu. Už visus sugrįžusius, kurie buvo engiami ir neturėjo normalaus gyvenimo.

Tai vieno vaiko, patyrusio ir suaugusiajam sunkiai pakeliamus išgyvenimus, prisiminimai. Kiekviena šeima, kiekvienas šalia esantis žmogus turi savuosius – savaip jaučia praeitį. Nė vienas iki galo nežinome, ką kitas mąsto apie tą patį įvykį, tą pačią dieną, valandą. Visų bus ir kitokie jausmai. Mano – tokie. Gal ką nors ne taip supratau, ne taip prisiminiau, todėl ne dėstau faktus, o pasakojau, kaip anuomet jaučiausi.

nusimeta viršutinį karininko apdarą ir stoja prie arklo – taip žemės darbų pasiilgęs. O ūkininkai stovi išsižioję iš nuostabos. Tėvelis paaria paaria, vėl sėda ant arklio ir nujoja. Atsimenu, jeigu būdavo koks reikalas, jis verčiau jodavo, o ne važiuodavo.

Paskui tėveliui, kaip Vyčio ordino kavaliieriui ir savanoriui, priklausė kažkiek žemės. Bet pasiemė nedaug, nebesiruošė ūkininkauti, jau buvo kitos svajonės. Žinojo, kad Vyčio ordino kavaleriaus vaikams mokslas universitete nemokamas. Todėl ėmė žemę netoli Kauno, kur steigėsi universitetas. Gautame sklype lyje išėjęs į atsargą ketino pasistatyti namuką, laikyti šunų, turėti gražų žirgą ir jodinėti. Vaikai studijuoja, šunys lakioja, arkliukas skraido – tokia buvo jo svajonė.

Atkūrus Nepriklausomybę tėvelio svajonė buvo prie mūsų priartėjusi. Atsiėmėme žemę, bet, kaip čia pasakius, nebeturime ir pamiršome – biudžeto skylės užkamšėme. Jau buvome nebejauni, trūko pinigų. Gerai dar, kad 1990-aisiais man gražino pavogtą stažą, lig tol tremties metai į jį nebuvo įskaičiuoti, negalėjau gauti pilnos sovietinės pensijos. Tačiau santaupų neturėjome, už ką būtume statę tą namuką?

PASKUTINĖ NAKTIS KARTU

1941 m. birželio 13 d. vakare į Kuprius pareina tėvelis. Pats vasaros gražumas, dar nevisišškai sutemę. Susėda su mamyte pasitarti, kur staigiai padėti vaikus, tikriausiai ir pačią mamytę. Nes jau porą mėnesių tas dviračiu atminantis milicininkas, nors ir yra

Kartais pagalvoju: jeigu tėvelis nebūtų parėjęs tą vakarą, jeigu brolis būtų likęs nakvoti nuomojamame kambarėlyje Šakiuose – būtų likę neišvežti. Taip, mudvi su mama būtų išvežę, bet jų – ne.

mulkinamas, žino, kad tėvelio reikia ieškoti čia. Be to, visi jaučia, jog karas neišvengiamas, prasidės netrukus.

Visi mūsų daiktai seniausiai supakuoti dėžėse ir užkalti. Laukiame tik brolio mokslo metų pabaigos. Birželio 13-ąją, vos tik baigiasi pamokos, brolis parvažiuoja pas mus į kaimą. Vilki gimnazisto marškinėliais trumpomis rankovėmis, mūvi uniformines kelnes, avi pranciškoniškas basutes – pro atviras jų nosis kyšo ploni kojų pirštai. Kiti daiktai likę Šakiuose.

Tėvelis su mamyte ima kurti šeimos evakuacijos planą. Aš turėsiu važiuoti į Panevėžį pas savo krikšto mamą, jaunesnę mamytės seserį, kurios vyras buvo ką tik gavęs gamyklos direktoriaus vietą. Jie turi tris vaikus, dvi pusseserės – tokiomis kaip

mano trumpomis baltomis lietuviškomis kaselėmis. Galbūt Panevėžyje iš naujai atvykusių vaikų būrio neišsiskirsiu?

Bet kur paslėpti brolių? Ištįsęs šešiolikmetis, jau *bakenbardai* kalasi, balsas – beveik bosas. Taip ir nueiname gulti nieko nenutare.

Naktį – baisus beldimas į duris. Mes – tėvelis, mamytė ir aš – miegojome vienam kambaryje, brolis ant sofos kitame, arčiau durų, kurias dabar daužo. Mano tėtis, šventai tikėdamas, kad atėjo jo suimti, tyliai per *gonkeles*, verandą, išsmunka į didžiulį sodą. O mes ramiai laukiame, niekur nebėgame. Teta ir tetėnas atrakina laukujes duris. Ginkluoti vyrai pasklinda po namus, pirmiausia pataiko į kambarį, kuriame guli brolis. Rusiškai kalbantys įsibrovėliai jį apspinta ir areštuoja. Aukštas, juodaplaukis, jiems pasirodo suaugęs – palaiko tėveliu. Brolis bosu kažką mekena lietuviškai. Tada įsikiša mamytė. Puikiausia rusų kalba paaiškina, kad čia jos sūnus. Atėjūnai netiki, jų daug. Tetos ir tetėno prie mūsų neprileidžia, uždaro virtuvėje. Brolis stovi, atsimenu, vienomis glaudėmis, labai karšta naktis, o mamytė kalba, įtikinėja, kad vyro nėra, išvažiavęs ir nežinia kada grįš, pamini kažkokį miestą šiaurės Lietuvoje. Ji šventai tiki, kad įsibrovėliai atėjo tik jos vyro ir tereikia įtikinamai paaiškinti...

Nuo sodo pusės atsidaro durys ir per verandą atvaro tėvelį už nugaros užlaužtomis rankomis – pasirodo, namas apsuptas. Pasodina ant kėdės, dviese įremia šautuvus, neleidžia nė pajudėti. Mamytė tėveliui paduoda drabužius – Lietuvos armijos lauko uniformą, kuria vilkėdamas tąkart grįžo. Rusai kambaryuose imasi kratos. Teta su tetėnu klibina durų rankeną, beldžiasi, bando pas mus įeiti, jų neleidžia. Vienas kareivis šautuvu iš lovos išbakština mane, greitai apsirengiu, įsispiriu į basutes, mamytė skubiai velkasi bavariško stiliaus suknytę, kitas kareivis link mūsų stumteli į gimnazisto uniformą įlindusį brolių – visus

varo lauk. Mamytė pasigriebia nuotraukų albumą. Visi daiktai jau seniai guli supakuoti dėžėse klėtyje, klojimuose, bet vieną albumą ji pasilikusi, kad širdžiai būtų lengviau.

Matau, mamytė sustingsta, neina per slenkstį. Klausiamai žiūri į tėtį. Jis nuo kėdės sako: „Padėk, vis tiek mus greitai sušaudys.“ Mamytė padeda albumą prie pat durų ir mes išeiname. Tėvelį išveda paskui.

Mus apsupę vyrai su šautuvais nieko neaiškina, einame tyloje apsikabinę, tėvelis kartu. Matau, pro sodą atvažiuoja sunkvežimiai. Suprantu, kad šaudys ne čia. Įlaipina į privažiuosį sunkvežimį su atverčiamais bortais, jis tuščias. Nuvažiuojant girdžiu kupiną sielvarto savo mylimo šuns Diko kaukimą.

Privažiuojame Lukšius, dar tamsu, dardame toliau. Sunkvežimių kelyje daugėja, juose sėdintys žmonės lyg ir turi pasiėmę daiktų, bet gerai nesimato, vieškelis neapšviestas. Galvoju, kad veža į mišką ir ten visus sušaudys.

Sunkvežimiai pravažiuoja kažkokią pievą. Tamsoje dunkso tuntas žmonių. Bet mūsų sunkvežimiai ten nesustoja, įvažiuoja į geležinkelio stoties peroną (tai galėjo būti Vilkaviškio geležinkelio stotis), kur jau išrikiuotas ilgas gyvulinių vagonų ešelonas, ir mums liepiama išlipti. Vieni ginkluoti vyrai kaip skruzdėlės apspinta tėvelį ir greitai už parankių peronu veda į dešinę. Kiti mamytę ir brolių peronu tempia kairėn. Manęs niekas nelaiko, bet man nė minties nėra sprukti, aš lekiu paskui tėvelį! Prisivijusi šoku ant jo, kojomis liemenį apsideju, rankomis – kaklą ir prilimpu kaip erkė – neatlupsi. Gaunu šautuvais, kumščiais per rankas, kojas, man atplėšia rankas, apsvynioju kojomis, atplėšia kojas – apsideju rankomis. Mamytė rauda, brolis – neatsimenu. O aš žviegiu kaip skerdžiama. Bet kur atsilaikysi prieš šitiek vyrų ir dar tokių baisiai pikty! Plėšia, plėšia ir atplėšia.

Mane, mamytę ir brolių įmeta į tuščią vagoną ir užtrenkia. Tolumoje girdisi riksmi, trinksi durys, suprantame, kad į kažkurį vagoną įmetė tėvelį. Nors vagone yra gultai, iki aušros pratįsome kniūbsti prie durų be perstojo raudodami. Švintant atidaro duris ir suleidžia tuntą, kuri naktį pravažiudami matėme pievoje.

Taip ir nepaaiškėjo, kodėl mus į vagonus įgrūdo pirmus. Galiu tik daryti prielaidą, kad sovietams tėvelis atrodė labai pavojingas priešas. Tėvelio byloje archyve yra lapelis, liudijantis, kas jį įskundė: komunistas Pranas Olekas. Jau atkūrus Nepriklausomybę kartą apie tai kalbėjau su istoriku Algirdu Markūnu. Jis ištiesė ranką, išėmė iš lentynos virš galvos raudonos sovietinės enciklopedijos tomą ir greitai surado reikiamą puslapį: Suvalkijoje po karo buvo trys broliai partiniai veikėjai Olekai. Tai čia vienas jų.

ANGELIUKŲ SURUOŠTOS DOVANĖLĖS

Ešelonas sustoja. Vagonų durys iki galo atstumiamos, visus per keliolika minučių iškrapšto lauk. Kažkoks užmiestis. Geležinkelio pylimas, pieva, toliau – tvora, už jos sandėliai. Jau liepa, tvankiuose vagonuose praleidome mėnesį, nuo Lietuvos nuriudėjome tūkstančius kilometrų. Čia Altajaus kraštas, Bijskas.

Iš vagonų išvarytoje tremtinių minioje vyrų beveik nematyti. Bet mes žinome kodėl. Paskutinę naktį Naujojoje Vilnioje negalėjome nė užsnūsti – vagoną ištiesai kratė, trunkė. Turėjai saugotis, kad netaukštelėtum galvą į kitą galvą ar į sieną. Sėdėjome ant

grindų vienas kitą apglėbę netoli tos skylės grindyse, buvo labai bjauru... Supratome, kad atkabina, stumdo tam tikrus vagonus. Įsivaizduokite, į ešeloną sukabinta daugybė vagonų, vyrų vagonai – kaip inkluzai. Tai reikėjo juos atkabinti, prikabinti kitur, likusius vėl sukabinti. Jau brėško, kai viskas nurimo ir pajutome, jog tyliai riedame. Kaip paaiškėjo vėliau, į Rytus.

Milžinišką atvežtų lietuvių minią, išsidriekusią per visą ešeloną ilgį, apsupa kareiviai. Krečia, drasko ryšulius ir atiminėja, ką tik gali: žiedus, laikrodžius, nesaugiai paslėptus pinigus. Kadangi mes be ryšulių, tik su tetėno spėtais įkišti paltukais ir puodu sriubai rankose, atsiduriame tūkstantinės minios viduryje. Mamytė, matydama artėjant kareivius, staigiai mūsų *auksiukus* – savo apyrankę, mano laikroduką, mūsų su broliu krikšto kryželius, mamytės ir tėvelio vestuvinius žiedus – sukiša į sviestą puodo dugne. Sukišo ir nematyti. O daugiau iš mūsų atimti nėra ko. Bet mums pasiseka, iki mūsų kareiviai neprasibrauna.

Tada užgriūva kitas išbandymas. Brolis, kuris ką tik kažkam padėjo iš vagono iškelti daiktus, panėšėjo juos pylimu žemyn, priėjęs prie mūsų griūva ant žemės be sąmonės. Guli keistai užvertęs akis, visas dega, bet pamatuoti temperatūros negalime, neturime kuo. Negana to, prapliumpa liūtis.

Mamytė, atsiklaupusi ir pasirėmusi alkūnėmis, virš sūnaus daugybę valandų *laiko stogą*, kad, gulėdamas aukštieľninkas, prasižiojęs, be sąmonės, jis neprigertų. Mes visi peršlapę, šalta. Po atviru dangumi naktį leidžiame ne tik mes – visa atvežtoji minia.

Rytą mamytė palieka mane saugoti brolio, o pati išnyksta minioje, panašioje į ištįsusį strimėlių būrį, rodomą filmuose apie gamtą. Grįžta negreitai. Eina laviruodama tarp susigūžusių, sukniubusių, sugulusių, ryšuliais apsikrovusių, nuo lietaus besidangstančių žmonių galvų, rankų, kojų. Mamytė išėjo su parišta skarele ant kaklo, o grįžta be jos. Užtat delne parsineša gal

dvi ar tris tabletytes. Tenka pasistengti, kad vaistai liktų brolio burnoje, nes jis vis dar be sąmonės.

Po kiek laiko brolis atsimerkia, grįžta sąmonė, bet jis visiškai bejėgis, negali pats pasijudinti. Pradeda smarkiai viduriuoti. Padėtis atrodo be išeities. Bet danguje yra angeliukų, parengusių dovanėlių geroms širdims! Atsiranda nepažįstama mergina: liekna, aukšta, už mamytę, kurios ūgis geriausiu atveju – 1,64 metro, gerokai aukštesnė. Jos abi mano ilgšį brolių pasodina, tada mergina ant pečių užsideda vieną brolio ranką, mamytė – kitą ir velka už pylimo, kad brolis galėtų viduriuoti. Vaizdas, lyg temptų negyvą žmogų: kojos, apautos basutėmis, velkasi žeme, galva nusvirusi ant krūtinės. Nuvelka, paskui parvelka.

Broliai po kiek laiko pagerėjo, o tos merginos daugiau gyvenime nesutikau. Visur yra stebuklų, tik juos reikia pamatyti!

JAUČIAMĖS KAIP VERGŲ TURGUJE

Pievoje po atviru dangumi Bijske nakvojome toliau. Per porą savaičių minia ėmė nykti, žmones pašaukdavo vagonų numeriais ir kažkur išveždavo, bet vis vien dar daug liko.

Būrelis pirklių vaikšto, dairosi, vienas sufleruoja, kokias ir iš kur čia *publika* – dievaži, kaip vergų turguje. Visi pirkliai apsiavę baltais veltiniais atraitotais aulais, apačioje kaip kaliošai apsiūtais ruda oda. Baisus prestižas, matyt, tokius turėti ir avėti – nesvarbu, kad liepos mėnuo.

Nuperka ir mus. Bet nežinome, nei kas, nei kur mus dabar veš.

Bijskas dar yra lygumoje, bet jau prasideda Altajaus kalnų priekalnės. Aštuonias dienas akmenimis grįstu serpantinų kylame aukštin. Pėsčiomis, net ir brolis, kuris vis dar silpnas. Tik pora šeimų važiuoja vežimais, nes turi daug lagaminų. Vežimus traukiantys arkliai liesumo kaip benamės katės. Ar tuos arklius samdėsi, ar gavo veltui – nežinau, man nerūpi, ašaros toliau byra: tėvelio nėra, Lietuvos nėra.

Be perstojo lyja. Visi mes permirkę, nusilpę ir vos paeiname. Jeigu priekalnėse ir pasitaiko kokia trobelė, kažkodėl niekada prie jos nesustojame nakčiai. Taip prižiūrėtojai iš mūsų tyčiojasi.

Slinkdama vis dėlto pastebiu, kokia graži kalnų gamta, kaip viskas aplink veši. Gėlytės, kurios mūsų darželiuose užaugdavo neaukštos, čia – mano ūgio, puikios, vešlios. O žemė – riebi, kaip šokoladinis sviestas. Rodos, lazda įkiši ir sužydės.

Po aštuonių dienų pasiekiamė Turačaką. Medinį dar caro laikų angliakasių miestelį su šiokiomis tokiomis gatvėlytėmis. Yra ir didžiulė biblioteka, vidurinė mokykla, švietimo skyrius – žodžiu, rajono centras. Bet trobelėse – vien moterys, moterys, moterys. Vyrai – fronte.

Į Turačaką įžengiame pavakare. Pravaro visus pro miestelį ir sugina į ilgą baraką pakraštyje. Viduje – medinės grindys, kalkėmis baltintos sienos, lubos, kaba viena Iljičiaus lemputė (ji ant laido). Visi be galo išvargę, šlapi, alkani, bet vis vien ima garsiai aptarinėti, kodėl ant baltų sienų – tamsūs taškai, lyg rudi, lyg vyšniniai. Bet tuoj taisosi gulti ant grindų, žmogus prie žmogaus, išjungia tą vienintelę lemputę ir nuščiūva. Tačiau netrukus visi pašoka iš guolių, uždega šviesą – nuo lubų ir sienų krinta tuntai blakčių! Ir tada visi supranta, kad tie taškai – prieš tai barake nakvojusių žmonių sutrintos kruvinos blakės. Gyvų blakčių Lietuvoje ne visi buvome ir matę, nebent – vadovėliuose.